

Наукові інтереси: проблеми соціально-професійної адаптації вчителя, соціального педагога, соціального працівника; педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SEMEZ Andrii Anatoliiovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Psychology of the Volodymyr Vynnychenko Central

Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: problems of social-professional adaptation of a teacher, a social pedagogue, a social worker; pedagogical heritage of V.O.Sukhomlynskyi.

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор В. В. Радул

УДК 373.5.015..62] Сухомлинський

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9076-2484>
e-mail: LChist@ukr.net

ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЇ ВИХОВНИХ ВПЛИВІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У нових соціально-економічних умовах, коли стрімко зростає роль самостійності людини, її творчого потенціалу, гуманізація відносин та поєднання різних виховних впливів на учнів, стає основним напрямом перебудови виховання на якісно новій основі. Для вихованців це означає використання простору вибору діяльності і засобів організації свого життя в педагогічно доцільних умовах і відчуття своєї цінності, вияв інтересу до різних сфер життєдіяльності.

Проблемі взаємозалежності й взаємообумовленості праці та інших виховних впливів присвячено численні педагогічні праці видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Теоретично досліджуючи проблему трудового виховання й практично втілюючи в шкільне життя шляхи її розв'язання у Павлівській школі, він наголошував на створенні оптимальних умов для формування в учнів бажання працювати, і при цьому виконувати завдання творчо.

Саме в праці формується особистість, відбувається становлення і розвиток її світоглядних переконань, розвиваються інтелектуальна, соціальна та духовна сфери людини. «Праця, в якій людина досягає досконалості, утверджує особистість, стає могутнім джерелом виховання. Відчуваючи себе творцем, людина намагається стати кращою, ніж вона є. Складно переоцінити значення того, що вже в роки дитинства, на порозі отрочтва людина усвідомлює свої творчі сили і здібності. У цьому усвідомленні – сама сутність формування особистості», –

зазначає педагог [4, с. 216].

Пріоритетами сучасної освіти є особистісна орієнтація, формування національних та загальнолюдських цінностей, створення умов для формування життєвих компетентностей. На це спрямована ось уже другий рік поспіль впроваджувана в освітній процес нова програма з «Трудового навчання. 5-9 клас» [3], яка орієнтована на формування в учнів сталих ключових та предметних компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу та соціалізації у суспільстві. Саме питанням гармонійного розвитку й виховання особистості, зокрема трудового виховання й навчання, присвячені численні праці В. О. Сухомлинського, які мають практичну значущість та можуть стати джерелом ідей практичного впровадження трудової діяльності. Тож їхнє осмислення є актуальним для педагогічної науки й визначає мету цієї студії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського досліджується впродовж тривалого часу вченими як в Україні, так і поза її межами. Творчу систему видатного педагога, всебічний аналіз різних аспектів теоретичного та практичного доробку великого педагога розкрили в наукових дослідженнях: М. Я. Антонець, І. Д. Бех, А. С. Бик, А. М. Богуш, Г. Л. Бондаренко, Н. М. Горбатюк, І. Л. Зязюн, Т. Д. Кочубей, В. О. Кравцов, В. Г. Кремінь, В. Г. Кузь, В. Н. Ликов, С. Г. Мельничук, І. П. Наливайко, Л. П. Пархета, О. І. Пометун, О. С. Радул, М. Д. Ярмаченко та багато інших вчених.

Біографічні та історичні аспекти широко представлені у книгах та статтях О. Я. Савченко та О. В. Сухомлинської. Дидактичні проблеми та творче впровадження ідей видатного педагога знаходимо у розвідках Н. В. Безлюдної, В. А. Василенко, М. М. Дубінки, Н. А. Калініченко, Т. Д. Кочубей, Ю. Г. Новгородської. Ґрунтовно досліджується педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського науковцями Китаю, зокрема Ван Гао, Лі Цзихуа, Сяо Су. Водночас проблемі гармонії виховних впливів трудового навчання у спадщині Василя Сухомлинського приділялося менше місця в науковій літературі. Її оприявненню в доробку класика української педагогіки на тлі суголосних наукових праць і присвячене наше дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметно-перетворювальна трудова діяльність учнів має надзвичайні можливості для цілісного фізичного, інтелектуального, соціального та духовного розвитку особистості учня, здійснення особистісно-орієнтованого підходу у формуванні творчих можливостей дітей.

У педагогічних працях В. О. Сухомлинського наскрізно окреслюється твердження про те, що справжнє виховання немислимо без життя у світі праці. Саме праця лежить в основі і розумового, і морального, і естетичного, і емоційного виховання.

Продуктивна праця сприяє реалізації індивідуальних психофізичних і соціальних потреб особистості, яка розвивається, розкриттю її творчого потенціалу, формуванню соціально значущих якостей. Але власне трудова діяльність ще не є творцем позитивних якостей і рис особистості. Це свідчить про те, що між діяльністю і формуванням фізичних, соціальних і духовно-моральних якостей особистості немає прямого зв'язку. Тому річ тут не стільки в тих чи інших видах діяльності (наприклад, опанування знаннями в процесі навчально-пізнавальної діяльності, створення якогось виробу в процесі предметно-перетворювальної діяльності тощо), скільки в тих взаєминах, які встановлюються в школярів у процесі діяльності, і наскільки гармонійними є педагогічні впливи з боку вчителя. Саме «гармонія педагогічних впливів, – на думку В. О. Сухомлинського, – є однією з корінних, основоположних закономірностей виховання. [...] Педагогічний ефект кожного засобу впливу на особистість залежить від того, наскільки продумані, цілеспрямовані, ефективні інші засоби впливу» [4, с. 207].

Основна функція діяльності полягає в тому, що в ній набувається соціальний досвід, нагромаджується досвід ставлення особистості

до світу, природи, праці, колективу, людей і до самої себе. Проте сама собою вона не є чинником цілісного розвитку особистості. Навіть така основоположна людська діяльність, як праця «...відірвана від ідейного, інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного виховання, від творчості, від інтересів та потреб, від багатогранних стосунків між вихованцями, стає повинністю, яку хочеться швидше «відбути», щоб залишився час на більш цікаві справи» [4, с. 474].

Підтвердження цієї думки знаходимо і в іншого педагога. «Ви можете примусити людину працювати скільки завгодно, – підкреслював А. С. Макаренко, – але якщо водночас вона не братиме участі в суспільному житті, то ця праця буде просто нейтральним процесом, який не дає позитивного результату» [2, с. 116].

Освітня функція трудової діяльності полягає в тому, що поглиблюючи знання з основ наук, вона невимушено стимулює формування пізнавальних потреб школярів. Пошук істини у явищах навколишньої дійсності спрямовує дитину до постійного самовдосконалення. Прагнення якнайшвидше проявити свої здібності і вміння крізь призму різних видів діяльності – це шлях до самореалізації. У правильно скерованих трудових процесах повною мірою розкриваються всі резерви дитячої душі, її нахили і таланти. У трудовій діяльності істотно змінюється позиція учнів, у них виробляється наполегливість, допитливість, забезпечується засвоєння нових знань, формування практичних умінь і навичок, які розширюють і поглиблюють світогляд школяра.

У дослідженні педагогічної спадщини видатного педагога, яке зробила Н. А. Калініченко, знаходимо підтвердження зазначеного: «В. О. Сухомлинський провідною ідеєю трудового виховання школярів вважав створення оптимальних умов для розвитку індивідуальних здібностей кожної дитини. Єдність трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності у праці; раннє залучення до продуктивної праці; різноманітність видів праці; постійність, безперервність праці; творчий характер праці; поєднання зусиль розуму і рук; наявність рис продуктивної праці дорослих у дитячій праці; наступність змісту трудової діяльності; умінь і навичок; загальний характер продуктивної праці; посиленість трудової діяльності; єдність праці і багатогранного духовного життя стали провідними принципами трудової підготовки

учнів у Павлівській школі» [1, с. 9].

Активність, яку учень проявляє в процесі предметно-перетворювальної діяльності, і сама ця діяльність в цілому, виступають передумовою власного фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку індивіда. Цілісний розвиток людини можливий за умови поєднання фізичної та розумової праці. В процесі фізичної праці людина розвивається безпосередньо сама, а моральне формування відбувається через посередництво тих стосунків, в які людина включається у процесі та в результаті діяльності.

Ступінь виховного впливу праці, що є основним видом людської діяльності, значною мірою залежить від змісту і характеру взаємовідносин (від їх спрямованості, форми, широти, типу).

К. Д. Ушинський стверджував, що трудова діяльність є могутнім, найбільш доцільним засобом, який діє «на фізичне виховання набагато краще за штучну гімнастику, а на моральне – краще моральних настанов, які так скоро набридають дитині; фізичні роботи розвивають у дітях любов і звичку до безперервної праці, а бездіяльність для них стає нудною і неможливою» [5, с. 112]. Звичка до праці є саме тим ґрунтом, на якому можуть успішно розкриватися всі кращі якості особистості

Тож саме у процесі активної трудової діяльності створюються найбільш сприятливі умови для нормального росту й розвитку дитячого організму, його загартування, зміцнення здоров'я, формування рухових, гігієнічних умінь і навичок.

Важливою функцією трудової діяльності є забезпечення фізичного розвитку особистості, бо активна трудова діяльність – це насамперед рух. Як наголошують медики, рух є однією з основних умов нормального росту і розвитку дитини, оскільки він не тільки підвищує фізичні сили, але й зміцнює волю, дух людини, знімає втому, робить організм більш стійким до хвороб. Рухова активність дарує людині саме життя, адже, працюючи м'язами, вона не тільки витрачає, але й накопичує енергію, яка дає їй можливість будувати тіло, мозок, інтелект.

Залучення школярів до активної трудової і художньої творчості, створює великі можливості для забезпечення психічного розвитку особистості, її інтелекту, емоцій, почуттів, волі. Психічний розвиток, як зазначають науковці, – це формування і вдосконалення психічних функцій і рис особистості на різних етапах її життя.

Разом з тим трудова і художня творчість учнів виступає як засіб пізнання, об'єкт

застосування знань і як критерій необхідності знань, оскільки дитина з допомогою дорослих отримує можливість набувати знання, формувати уміння, навички поведінки і в практичній діяльності, на ділі перевіряє і оцінює їх.

Тому активна участь школярів у цьому виді діяльності сприяє розвитку інтелектуальної, мотиваційної та емоційно-почуттєвої сфери особистості. Для інтелектуального розвитку учнів у процесі художньої творчості важливе значення має становлення в них усвідомленості трудової діяльності. Ефективність виконання трудових завдань залежить від сформованості в учнів таких розумових дій, як уміння аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати.

Важливим чинником розвитку інтелектуальної сфери особистості у трудовій діяльності є позитивне ставлення до цієї діяльності. Виникнення позитивного ставлення залежить від мотивів діяльності, її кінцевого результату, його суспільної значущості, емоційно-почуттєвого стану, викликаного кінцевим продуктом і самим процесом діяльності, а також від врахування індивідуальних потреб учнів та значення праці для їх задоволення.

Отже, трудова активність тісно пов'язана з розумовим розвитком особистості. Майстерність рук це не що інше, як «втілення допитливого розуму, кмітливості, творчої уяви». І дуже важливо, щоб у дитячі роки кожна дитина «здійснила руками свій задум», стверджував В. О. Сухомлинський [4, с. 214–215].

Художньо-трудова творчість взаємопов'язана з почуттєвою сферою життя особистості. Дитина здатна проявити трудову активність у тій праці, яка приносить їй задоволення, радість. «Чим глибша радість праці, тим більше діти дорожать власною честю, тим наочніше бачать у діяльності самих себе – свої зусилля, своє ім'я» [4, с. 203].

Емоційний розвиток особистості також здійснюється в процесі художньої творчості. Художньо-трудова творчість особи, її перетворювальна діяльність, впливає на соціальний та духовний розвиток школяра, оскільки саме в цій діяльності діти опановують соціальним, моральним і трудовим досвідом. Вони безпосередньо зустрічаються з реальною дійсністю, практичними задачами, конкретними життєвими ситуаціями, що пов'язані з подоланням труднощів і вимагають від них вольових зусиль, самостійних рішень, узгоджених дій. Для дитини її практична діяльність втілюється у продукті, створеному своєю працею і своїми руками. Перші сильні враження, знання, соціальний досвід і навички

морального спілкування дитина набуває у практичній діяльності. «Праця дітей повинна бути творенням краси – така вимога єдності естетичного та морального виховання», – стверджував В. О. Сухомлинський [4, с. 206].

Значний вплив цього виду предметно-перетворювальної діяльності на школяра полягає ще й у тому, що вони прискорюють соціальну зрілість особистості. Як переконує практика, діти, які рано залучаються до трудової і художньої творчості, відзначаються великою самостійністю, відповідальністю, розсудливістю.

Трудова та художня творчість впливає на формування у школярів національно-культурних цінностей. Залучення дітей до благодійної діяльності, до відродження народних ремесел і промислів дає можливість для розвитку національної самосвідомості, духовних цінностей. Але творчість справляє на особистість розвивальний вплив лише за умови, якщо вона викликає в неї позитивну реакцію (ставлення) і збуджує її власну активність у роботі над собою.

Отже, трудова діяльність – сприятливе підґрунтя для самовизначення, формування життєвої активності учнів різних вікових груп, їх духовного, інтелектуального і фізичного вдосконалення. Задача педагога – згармонізувати трудовий процес у єдності усіх педагогічних впливів при формуванні цілісної особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Калініченко Н. А. Вплив трудової підготовки на загальний розвиток особистості в педагогіці В.О.Сухомлинського // Історія педагогіки в особах, №2 (2011). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/15312/13138>
2. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко. – М. : ИТПК, 2003. – 720 [1] с.
3. Трудове навчання 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1985. – 557 с.
5. Ушинский К. Д. Праця в її психічному та виховному значенні // К. Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: У 2 т. Пер. з рос. / Редкол.:

В. М. Столетов (голова) та інші. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С.104–121.

REFERENCES

1. Kalinichenko, N.A. (2011) *Vpliv trydovoyi pidgotovku na zagal'nyy rozvutok osobystosti v pedagogitsi V.O. Sykhomlunskogo* [Influence of labor training on general development of personality in V.A.Sukhomlinsky's pedagogy] Access mode <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/15312/13138>
2. Makarenko, A.S. (2003) *Pedagogicheskaya poema* [Pedagogical Poem]. Moscow.
3. *Trudove navchannya 5-9 klasy. Prohrama dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv* [Labor training 5-9 classes. Program for general educational institutions] Access mode <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>
4. Sukhomlinsky, V.A. (1985) *Serdse otdayu detyam. Rozhdeniye grazhdanina. Pis'ma k suny* [Sukhomlinsky V.A. I give my heart to children. Birth of a citizen. Letters to his son]. Kiev.
5. Ushinsky, K.D. (1983) *Pratsia v ii psuhichnomy ta vuhovnomy znacheni. Vubrani pedagogichni tvoriv: Y 2t. – T.1.* [Ushinsky K. D. Labor in its mental and educational meaning. Selected pedagogical works: 2 t. - T. 1]. Kiev.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (трудове навчання та технології)

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHYSTIAKOVA Liudmyla Olexandrivna – PhD (Candidate of pedagogics sciences), associate Professor of Department of Theory and Methodology of technological education, labour protection and health, The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Circle of research interests: theory and methodology of teaching (labor training).

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор О. М. Ткаченко